

פרק בתולדות התהוות ה'עולם התורה' בארה"ב לאחר המלחמה

מאת: משה מיימון*

לפני למעלה מחמש שנים התנהל דו-שיח פורה בפורום אוצה"ח¹ אודות היחסים הקרובים (יחסית) שהתקיימו בין אלו שכפי הגדרות המקובלות היום היו נקראים חרדים, לאלו האנשים שמעמדם החברתית וההשקפתית הוא מחוץ לתחום המקובל כיום בעולם התורה. בתוך הדברים התווכחתי עם ידידנו הבלתי נשכח החוקר המצויין הרב הק' איתם שמעון הנקין ז"ל אודות ההסברה הנכונה לתופעה הנזכרת.² דעתי שלי בענין הייתה שענין זה קשור הן למצבם החברתי של בני התורה בתוך האוכלוסייה היהודית הכללית בארה"ב מחד, והן למצב הדתיות של אותה האוכלוסייה מאידך. ואולם יצא הר' איתם לערער על הנחותיי, והעלה השערה שלו לפיה הענין קשור לא למצב הדתי-חברתי הכללי כפי שתיארתי אני, אלא לתופעה מסויימת של גידולים המשותפים שבין בני התורה דאז ובין נושאי דגל האדקמיה באותה התקופה.

כבר אז התאונן הר' איתם ואמר: "טרם ראיתי מאמר (בעברית עכ"פ) שממזה עניין היסטורי זה כדבעי, בלי להגזים במגמתיות מחד או לטייח מאידך", ואמנם בינתיים נתפרדה החבילה, ונשארו הדברים בלי חתימה. כמה חבל שלא זכינו להמשיך הויכוח טרם הלקח הר' איתם מאתנו, וכמה חבל שעדיין לא נתבררה פרשה זו באופן מספיק. מתוך ההכרה שפרק כזה בכחו לתרום להבנת ההיסטוריה של האורתודוקסיה האמריקאית, וביותר על הרקע לגידולו של דור החרדי החדש והתהוותה של חברה ישיבית, ניגשתי עתה לברר עמדתי ולהאיר קצת כפי יכולתי על פרק נכבד בתולדות שיקומו מחדש של

* בהכנת מאמרי זה נעזרתי בהערותיהם וביקורתיהם של אבא מרי נר"ו וידידי הר"א בראדט, הר"ש שימאנאוויטש והר"ד פרקש הע"י, התודה והברכה להם.

1 באשכול הנושא את הכותרת 'מה הקשר בין הרה"ג ר' מיכל פיינשטיין לפרופ' לוי גינזבורג?'.
2

הודעותיי מצויות תחת הניק 'הגהמ' (=הגהות מיימוניות), והודעותיו של הר' איתם מצויות תחת הניק 'תוך כדי דיבור'.

הרב משה מיימון, מוסמך ישיבת במ"ג בלייקווד, משמש כראש מתיבתא בספרינג וואלי ניו יורק. בעותתיו הפנויות שוקד הוא על ההדרת 'פירוש רבנו אברהם בן הרמב"ם' על התורה במהדורה חדשה העתידה לראות אור על ידו בקרוב בע"ה. מאמרים אחרים (באנגלית ובעברית) בחקר תורת הראשונים והיסטוריה רבנית פורסמו על ידו בבמות שונות, ביניהם מאמר המשוה שיטות המוסר והחסידות שהופיע על דפי קובץ זה (גליון יז).

עולם התורה בארה"ב בתקופה שלאחר מלחמה"ע השניה.³
 מן הראוי תחילה לחזור על הדברים. השאלה שהועלתה ראשונה בפורום היתה לפשר העובדא המתמיה לכאורה ממבט בן דורנו שהגרי"מ פיינשטיין (ששימש אז כר"מ במתיבתא תפארת ירושלים לצד דודו הגר"מ, וכ"ז טרם היותו חתנו של הגרי"ז מבריסק) והר' ניסן וקסמן שיתפו פעולה עם פרופ' לוי גינצבורג ראש המחלקה לתלמוד בJTS (בימ"ד לרבנים קונסרבטיבי) בהוצאה לאור של ספר 'מעלות התורה' להר"א אחי הגר"א. לעצם הדיון לא חשוב הרבה אם הגרי"מ הוא זה שיזם שיתוף הפעולה או האם הדבר נעשה ע"י שותפו הרב וקסמן,⁴ שכן לכל הדעות שני האנשים השתייכו לחוג בוגרי ישיבות

³ האמת אזכיר, בשעה שקראתי דברי הרב איתם לראשונה טרם ידעתי זהותו של בעל פלוגתתי, וחשבתי שאינו אלא מאשר חכם ארץ-ישראלי שאינו מודע כ"כ להיסטוריה של מושב בני ישראל החרדים בארה"ב, ובודאי לא לנבכיה המסובכים כמו פרשיית היחסים המורכבים שבין המגזרים השונים. מכיון שכן לא שמתי לב כראוי לדבריו, ובהיותי בטוח במש"כ לא ראיתי סיבה להשיב על דבריו בחושבי שכל מי שמכיר בהויית העולם הישן שתיארתי בודאי יסכים איתי, ולא לו שאינם מכירים לא תועיל ההסברה. ואמנם במשך הזמן נתיידדנו וזכיתי להכירו (אלקטרונית) מקרוב, ונוכחתי לדעת גודל כשרונו והיקף ידיעתו. עתה כבר יודע אני שכנגדי חלוק עלי - ידען מופלג ולו עשר ידיעות גם בחקר היסטוריית האוכלוסיה החרדית שבמדינת הזהב בתקופה שלפני מלחמה"ע השנייה. ולכן כשהזרתי עתה וקראתי הדברים מראש לקחתי טענותיו והסברותיו במתן ובכובד ראש, וכעת מחוייב אני להסביר ביתר בהירות עמדותי במש"כ בהודעה שעליה הוא הגיב. (סבור אני שאי"כ משום 'אין משיבין את הארי', שכן לא באתי להשיג עליו, אלא להגן על דברי הקודמים שהוא השיג עליהם מתוך התקיפות השקטה והנוחה שכ"כ אפיינה אותו). לכשתימצי לומר, פרשה זו מלמדת על הקושי הכרוך בהבנת רקע סוציאולוגי של מקום מסויים ותקופה מסויימת למי שגר בריחוק מקום וזמן, ובכן לא בא במגע עם אנשים שחיו באותו מקום ובאותה התקופה כדי להבין מתוך רמיזת עינים וקריצת שפתיים מה שלא נכתב אלא ביני שיטי ומה שלא נשמע אלא בהדים חלושים.

⁴ באותו אשכול פרסם א' מה שקיבל מאלו שהיו קרובים לחוגו של הגרי"מ ולפיו "משסיים את עבודתו הכבירה עד תומה, הוצרך הוא לעלות ארצה, אז גם נשא את הרבנית ליפשא ע"ה, ומשכך, הטיל את מלאכת הדפסת הספר הטכנית גרידא, על שכם ידיו מנוער וכן עיירתו, ר' ניסן וקסמן. אלא שעם הדפסת הספר, התברר כי הר"נ וקסמן חש קשר כה עמוק ליצירה, עד כי החליט לשלוח בה ידו, לערוך, לתקן ולסדר כיד ה' הטובה עליו, ולחקוק בעמוד השער, כי הספר יו"ל ע"י הרב פיינשטיין ועל ידו גם יחד. הוא אף פנה לגינצבורג שיעטר את הספר ברשימה משפחתית כל שהיא, ואף עברו התקין 'קרדיט' בשער הספר כיאה וכראוי. ולעולם (גם כעבור יובל בעת שהענין עלה לפניו, וכפי ששמעתי באזני ממנו), היה מביע הגרי"מ את מורת רוחו ועגמת נפשו הנכבדה מפעליו של הר"נ וקסמן, ששלח ידו במלאכת רעהו, והוסיף להכתיר את עצמו כשותף לעבודתו הכבירה של הגרי"מ, אותה פעל לבדו" עכ"ד. מן הענין לציין ללשון הגרי"מ במכתבו להרב וקסמן מיום ג' ו' דעשי"ת שנת תש"ז (צילום ממנו הועלה לפורום שם) "עתה לעסק הספר שלנו [...] איני יודע מה הוספת מדידך, אני חושב שהכל לטובה וחזקה על חבר וכו', אבל אחר כל העבודה המאומצת שהשקעתי בספר קדוש זה יש לי הזכות לראות הכל מקודם שיופץ". והנה בסיום מכתבו שם כתב הגרי"מ: "ד"ש מיוחדת ממר נטע גרינבלט נר"ו שהוא כידוע יש לו ג"כ חלק הגון בעבודתינו בהוצאת הספר". לבקשתי שאל ידיד אחד את הג"ר נטע נר"ו (ידידי הינו א' מתלמידי היותר קרובים) על מעורבותו בהוצאת הספר ועל נושא דיונו. מדברי תשובתו עולה שהוא הוא אשר עשה מרבית העבודה וטרח בהשוואת הגירסאות השונות ואת הכל העלה לפני רבו הגרי"מ לשיפוטו. ואשר